

Péter László

A Völgy világa avagy moldovaiak, akik emberek lettek

A Paideia Kiadó Antropológia sorozatában megjelent, Crăciun-Răzvan-Stan szerzőhármas által jegyzett *A Völgy világa. A bánya egysége, a bányászok sokfélesége* egyike azon kevés tudományos jellegű írásoknak, amelyek az átmenet kontextusában a bányászok problematikájával foglalkozik, pontosabban a Zsil völgyében élő szénbányák és szénbányászokéval¹. A kötet négy összefüggő tanulmányt tartalmaz: *A Völgyben* (Maria Grecu), *Az „igazi” bányászokat keresve* (Răzvan Stan), *„Találkoztam moldovaiakkal, akik emberek lettek”* (Maria Grecu), illetve *A bánya árnyékában* (Magdalena Crăciun), amelyek – ha nem is kinyilvánítottan – fenomenológiai olvasatát adják Románia legnagyobb, s egyben legrégebb szénbányászattal foglalkozó közösség életének. A Bevezetőt Vintilă Mihăilescu sorozatszerkesztő jegyzi. A szerzők a bukaresti egyetem fiatal kutatói.

A Völgy világa kapcsán csalódhat az, aki olyan szokványossá vált kérdésekről akar tájékozódni a kötet „főszereplői” kapcsán, mint a többrendbeli bányászjárások, vagy a sürgősségi kormányrendeletekkel végkielégített bányászok helyzete, viszont annál jobban örülhet az igényesebb olvasó, aki a tágabb társadalmi és történeti összefüggésekbe behelyezve kívánja megismerni ennek a romániai médiában oly nagy teret szentelt népeiségnek a mindennapjait, viselkedési mintáit, összetételét és helyzetértelmezését. A Zsil Völgyről, a Zsil völgyi bányákról és bányászokról beszélő és nem ritkán a megkérdézettek beszélgető tanulmányok szerzői több hónapos empirikus terepmunka eredményeit ötvözték ebben a kötetben, amire alapozva a szerzők leszámolnak a köztájékoztató és a köznapi tudás szintjén élő mesterségesen fenntartott sztereotípiákkal, előképekkel. (Nevezetesen azzal, hogy a bányászok nagy, ostoba, passzív és homogén tömeg lenne). A vizsgált népeiség kapcsán megjelenő tévhitek eloszlására tökéletesen alkalmas a kötet felépítése: madártávlatból, „felülnézetből” közelít a Zsil Völgyéhez, mint professzionális és kulturális, de ugyanakkor földrajzi entitáshoz, hogy aztán befogja és leírja az érzékelt és megtapasztalt valóságot – a bányákat, a bányászokat, a többi lakost és mindannyiuk életvilágát, valamint helyzetértelmezéseiket (amit a bányászok magukról és környezetükről felépítettek).

A kötetben érzékelhetően megjelenik a terepen tapasztalt bináris kategóriákban kifejezett (reprezentált) valóság, ami a bánya egysége mellett egy nagyon is sokszínű valóságot takar. Ez adja tulajdonképpen a szerzők spontán dekonstrukciós stratégiájának a lényegét is: a bináris oppozíciókban felépített „helyi valóság” a kizárás és az integrálás mechanizmusa mentén „jön létre” és alakít ki három egymástól jól elhatárolható társadalmi csoportot: az „igazi” bányász-kultúrával rendelkezők, a jövevények és az őslakosok csoportját. A kötetben részletesen és interjúrészletekkel alátámasztott kizárási és integrációs mechanizmusok egyszerre több koordináta

¹ Magdalena Crăciun-Maria-Grecu-Răzvan Stan: *Lumea Văii. Unitatea minei, diversi-tatea minerilor*. Bukarest, 2002, Paideia.

mentén működnek: a területi, kronológiai-származási, etnikai-kulturális, valamint – a tömeges munkanélküliség megjelenésével – a tevékenységbeli síkok mentén alakítja ki a Völgy és egyben a bányászok szocio-professzionális sokféleségét, szemben a bányabeli realitások szükségesszerű egységével. A területi ismérvek szerinti distinkció alapján épül fel a Völgyön és a Völgyön kívüli valóság, amit megkettőz a mindenki számára „hozzáférhető” Völgy felszíne, illetve az exkluzív, csak a kiválók számára elérhető Völgy mélye, tulajdonképpen a térség igazi lényege és lény: a bánya. A föld alatti-föld feletti különbségtétel hozza létre az igazinak tekintett bányász identitást, ami elsősorban a munkafázisok során fejeződik ki. A kölcsönös és folyamatos segítségnyújtást feltételező szolidaritás szüksége egy olyan közös csoporttudatot generál a bányászok között, ami a munka jellegéből fakad, azonban (normális körülmények között) soha nem szakad meg, és a munkahelyen kívül is érvényes. Ez jelenti a kiválókra jellemző bányáskultúrát, ami az embert igazi bányásszá teszi.

Mindezt erősítheti, vagy éppen gyengítheti az a tény, hogy a munkatárs származási helyét tekintve őslakos – a Völgyből származik, és ezzel „örökölte”, „helyben szerezte” az igazi bányáskultúra elemeit – vagy máshonnan, leginkább Moldvából származik. A moldvai származás az igazi bányászok szemében egyenértékű a kezdő, a novicius, olykor éppen pancser státusával. A jövevény (barabe, aminek jelentése leginkább a nyers, faragatlan balekhoz áll a legközelebb) alacsony státusa azonban hamar javítható, hiszen a bányában a munkamegosztás, az állandóan leselkedő veszélyek feltételezik, hogy mindannyian igazi bányászok legyenek, ugyanabból a kulturális mintából részesedjenek. Így lényegében elmosódhatnak a kezdeti (eltérő származási helyből adódó) különbségek – a bánya egységesítési ereje mindenkire egyformán hat.

Az etnikai különbségek a szerzők szerint részben feltaláltak, és tulajdonképpen a völgyi születésből és a tradicionális tevékenység jellegéből együttesen adódik. Történetileg a bányászok mindannyian jövevényeknek számítanak, ha a mezőgazdasággal foglalkozó, a bányászattal csak szórványosan érintkező állattenyésztők, a momarlanok szemszögével közelítünk a bányászokhoz. A momarlanok érdekes színfoltjai a Völgynek, ők a bányákat környező hegyeken laknak, és jelenlegi előnyös gazdasági helyzetük abból a strukturális pozícióból származik, hogy a kitermelői tevékenységeknek csak azokat a vonatkozásaiba kapcsolódtak be, amik pluszjövedelmet jelentettek, de igazi bányászokká soha nem is kívántak válni. Ezzel mintegy „megszelídítették a bányát”, mert csak a számukra szükséges erőforrásokat aknázták ki, de attól soha nem tették teljesen függővé magukat. A bányától, és annak sajátos identitásformáló erejétől való tudatos elkülönböztetésük adja a szerzők szerint a momarlan identitás magvát. Amíg a többi lakos számára a bányában való az igazi bányásszá válás a cél, addig a momarlan az elhatárolódásban véli felfedezni önmagát – viszont a bánya pusztaságától már nem vonatkoztathat el.

A Völgy lakosai közötti sokféleséget tovább erősíti a munkanélküliek megjelenése a bányászok között, pontosabban a 22-es és 60-as Sürgősségi Kormányrendeletek nyomán munkájuktól önként megvált és végkielégített volt bányabeli munkások önállóan tekintett csoportja. A köznyelvben „ordonácásoknak” nevezettek éppen az által váltak kirekesztetté, lényegében páriákká az igazi bányászok szemében, mert önként, szabad akaratukból váltak meg az egyébként nehezen szerzett bányáskultúra alapvetőnek tekintett normáitól.

A könyv a bányászok sokféleségét egy elvben elérhető kvázi-kontinuum mentén mutatja be, s ez jól összhangban van azzal a természetes mozgással, ami a bányász népességet történetileg térben és kulturálisan meghatározta. A messziről, főleg Moldvából érkezett egy nehéz, sokszor egyenesen durva és megalázó szakmai szocializáció során igazi bányásszá, helyivé válhat,

ezzel megszüntetve önnön idegenségét. Ugyanakkor igazi „bennszülött” sohasem lesz, amit a momarlanok testesítenek meg, viszont ez addig nem számít, amíg a bánya a munka során egységesíteni tud. A különbség akkor jelenik meg újra, ha a bányász önként vagy kényszerből megválnak az esszencialista módon bányásznak tulajdonított normarendszertől – akkor megint idegen lesz.

*A Völgy világa*nak vitathatatlan érdeme, hogy a kérdést a maga komplexitásában kezeli, amibe a helyszín történetiségét is bevonja, így téve lehetővé, hogy a társadalmi struktúra és a cselekvők mindennapjait folyamatjellegében megragadhassa. Jól követhető a „helyi”, „bennszülött” illetve a „jövevény”, „barabe” a kettős perspektíva, amivel – sajna – érezhetően keveredik a kutatók személete is. Talán hasznosabb lett volna egy különálló módszertani függelék, amivel ki lehetett volna küszöbölni a helyenként felületes és szubjektív jellegű kijelentéseket. További értetlenségre ad okot az a tény a logikailag különböző kijelentések alátámasztására az információk ugyanattól az elbeszélőtől származnak, viszont egészébe véve a szemlézett kötet hasznos és érdekes információkkal szolgál.